

Hegedüs Lóránt

HERBERT SPENCER¹

(1820-1903)

London egyik legelső képcsarnokában, a *National Gallery for British Arts*-ban van közszemlére állítva Herbert Spencernek életnagyságú képmása s alatta ez az írás olvasható: «A brit közönségnek ajándékozzák Spencer tisztelői, emlékezetére annak, hogy a Szintetikus Filozófia rendszere befejeztetett. 1896.» Ez az évszám a modern gondolkodás történetének főfontosságú időjelzője: tetőpontját és teljességét jelenti annak az életnek, mely — mint a nagy folyók — csöndesen hömpölygette mélységes hullámait majd egy századnak kiterjedt területén keresztül s a múlt héten ismét belészakadt abba a Megismerhetetlenbe, melynek titkait kívánta tükrözni, mint a folyó habja az eget.

Maga Spencer oly egyszerű és átlátszóságukban oly meghatározó szavakkal jelentette a század egyik legnagyobb elmealkotásának bevezetését, hogy kristálycsengésű mondataiból az emberi bölcsesség harmóniája hangzott. Ott állott óriási műve, mely alapvető filozófiai könyvén (*First Principles*) kívül az élettan rendszerét, azután a lélektan törvényeit dolgozta föl, ezt a három kötetes szociológia követte, az emberi társas együttélés szükségszerű

¹ Megjelent a *Vasárnapi újság* 50. évfolyamának 51. számában, 1903. december 20.-án.

törvényeinek természettudományi alapon való fölépítése; a sort az etika zárta be. E rendszerbe öntötte bele egész életét s harminchat esztendő munkáját annak a csodálatosan átfogó elmének, mely nevének örök hírt szerzett. Csak végignézve is emelkedő rendszerének hatalmas tagozatain, eszünkbe jut az a hasonlat, mellyel Macaulay *Bacont* jellemezte, azt írván róla, hogy agya nem olyan, mint a helyi térkép, mely kis távolságok méreteit ábrázolja, hanem egy földgömbhöz hasonlítható, melyet azért forgatunk, hogy nagy területek összetartozásáról és arányairól nyerjünk fogalmat.

S midőn ő maga teljesnek láthatta nagy alkotását, így írta meg elbocsátó szavait:

Ha visszanézek a harminchat évre, csodálkozom, hogy volt bátorságom a munkát elkezdni s még jobban meglep az, hogy be is tudtam fejezni. 1860-ban ott állottam, hogy kis pénzemet majd mind elköltöttem könyveim megírására és kiadásaira, melyek nem fedezték a költséget; állandóan betegeskedtem azóta, hogy 1855-ban túlerőltettem agyamat, annyira, hogy 18 hónapon átsemmit sem dolgozhattam s azután is alig három órát naponta, de rendszerint kevesebbet. Hogy tervem mily esztelennek tűnhetett föl mások előtt, arra elegendő példa az, hogy mielőtt az első kötet első fejezetét befejeztem volna, idegzetem ismét felmondta a szolgálatot s abba kellett hagynom az írást. De az esztelen vállalkozások néha sikerülnek. Olykor a reménytelen reményt beteljesíti a jövő. Bár sok akadály riasztott s szervezetem annyiszor visszaesett hetekre, többször hónapokra s egyszer évekre, úgy, hogy azt hittem, nem érem meg a végét — mégis megértem. Ha korábban tudtam volna befejezni a munkát: ma örömtől repesnék; de amint a kor nő, úgy gyöngül az érzés s ma fő gyönyörűségem az, hogy önmagamat fölszabadítottam. És elégtételem van abban az öntudatban is, hogy veszteségek,

elbátortalanítások és senyvedő egészségem nem bírtak megállítani abban, hogy életem munkáját, célját betöltssem.

E nagy életnek ez a nagy munkája már nem Spenceré. hanem az egész századé. Hasztalanul vitatkoznak azon, hogy az evolúció bölcsészetét ő kezdte-e előbb törvényekbe önteni, vagy nagy kortársa: Darwin, s megint, hogy Darwint kik előzhették meg. Minél több nyom mutatja azt, hogy e diadalmas gondolatok a 60-as évek legelején itt is, ott is felmerültek a kutató elmékben, annál erőteljesebben, annál kézzelfoghatóbban tetszik meg az, hogy a kor élő, ellenállhatatlan törekvéseinek, tehát igazságainak tett eleget Spencer, amidőn az új kutatásokat, sőt, vágyakat új, egységes világnézetbe gyűjtötte össze. A küszködő igazságoknak ez a találkozása, mely bölcsészetté s egységes rendszerré fogta egybe őket, olyan óriási constructiót kívánt, melyet csak olyan gondolkozó adhatott, aki a legnagyobbak közül való. És hogy e hivatásra Spencer vállalkozhatott, azon nem csodálkozhat senki, aki elmélyed a szintetikus filozófia gyönyörű bizonyításaiba, melyek teljességgel gördülnek, mint kiformált golyók, vagy aki végighalad igazságainak egy-egy cserkésző ösvényén, melyet az ismeretlen rengetegbe vág s honnan új meg új távlatokat mutat. Szociológiájának első, hatalmas kötete, mely a legújabb felfedező utazások kodifikálásának mondható, vagy a növények levél-eredetéről szóló speciális tanulmányai épp olyan maradandó hatást tettek, mint biológiája, melyben vizsgálatát testünk vegyi összetételével kezdi, míg lélektanában az öntudat bonyolult kérdéseit éri el. Mindezeket a *First Principles* mestergerendái tetőzik be.

Nem az ő munkáiról akar szólni szerény írásom. De e néhány sort el nem engedhettem, mert élete nélkülük érthetetlen: mivelhogy Herbert Spencer élete Herbert Spencer alkotásaiból áll. Ez ő mindenestül. Egy-egy kis forgács csak az, amit a lapok külső körülményeiről összegyűjtöttek — mert az igazi Spencer könyveiben van meg. Még életrajzát is jóformán csak ezután fogjuk megkapni, mert megírta, ki is szedette, ki is javította önéletírását, de az csak halála után jelenhet meg. Addig az apró anekdoták s a nagyszerű könyvek azok, melyek a bölcs hagyatékául itt maradtak. Itt maradtak késő korszakokra, mert századok múlva is emlékezni fognak arra a névre, mely most a történelemnek adatott s arról a csöndes életről, mely annyi igazságot hagyott mindeneknek.

A nagy Rendszer elkészülésével — bár kisebb dolgozatokat még tavaly is adott ki (*Facts and Comments* címmel) s bár nem szűnt meg ostromozni a militarizmust, Chamberlaint és az államosításokat — Spencer jól tudta, hogy életének végéhez ér. Most már Brighton világfürdőt is csak télen bírta ki s nyáron egy pompás angol faluba, Oakley-be költözött. Ma is előttem van az a búbos, piros téglájú ház, melyre a vadszőlő és iszalg vontak eleven kárpitot. Körül dúslombú fák és széles pázsitok, melyeken a frissen kaszált széna terjesztette ámbrás illatát. A ház előtt egy ritka tökéletes aurakasiafa emelte koronáját. A lakás mögött kedves kis csalit, sarkantyúvirágokkal és hosszúnyakú liliumokkal ékesen. Odébb, néhány percnyi távolságra a szétnyíló geszt lombozata zöldesen csillámló tavacskát tárt föl, azon buja tányérú vízililiumok himbálóztak ki a sás közül. Ilyen volt Spencer nyári tusculanuma, hol kikocsizgatott s természettudományi kérdéseket adott fel titkárának és a zongorázó ladynek. A kérdésre azonban útközben

nem volt szabad felelni, mert nem a válaszra volt kíváncsi, hanem arra, hogy mily módszerrel gondolkoznak kísérői.

A nagy ablakú tágas szalonban a magyar vendéget tokaji bor várta, mely egy budapesti honfitársunknak volt küldeménye. «Mr. Spencer ma ismét nem jöhet le» — volt a rendes napi jelentés, mint már oly hosszú idő óta. Levelekre is már csak nyomtatott lappal felelt, melyben gyengélkedésével kimenti magát. Néha egy-egy folyóiratból olvastatott fel, de sohasem engedte el a zenét, melynek akkordjaiban szinte megfüröszttette idegzetét. Kedvenc zeneszerzője Meyerbeer volt. Így várta élete végét, bölcsességben.

Midőn a Magyar Társadalomtudományi Társaság üdvözlét átadtam Spencernek betegágyából is meleg érdeklődéssel küldte üdvözlét azoknak, kik eszméit Magyarországon ápolni s terjeszteni akarják. Talán lesznek s maradnak, kik nem felejtik a nagy bölcselkedőnek ezt az üdvözlét. Talán le is fordítják magyarra nagy rendszerét, mely minden művelt nyelven megjelent már, de magyarul nincs meg belőle egy kötetnyi sem, (csak szintetikus filozófiájának egy tanítványa által készült kivonata jelent meg). És bizonyosan lesznek sokan, kik öntudatosan, még többen, kik öntudatlanul fogják érezni nagy eszméit s azok éltető hatását.

Ha pedig a westminsteri abbeyban elhelyezik azt az urnát, mely hamvait tartja, senki sem mehet el anélkül, hogy eszébe ne jutna az a spenceri kitétel, hogy a tökéletesedés az integrálódás és differenciálódás előhaladásából áll, s hogy nem volt a században elme, mely oly hatalmasan megfelelt volna ennek a tökélynek, mint Herbert Spencer.